

FÖLDES ANNA

ADALÉKOK MÓRA FERENC SZABADKÖMŰVES PÁLYAFUTÁSÁHOZ

Móra Ferenc és a szabadkőművesség kapcsolatára vonatkozóan Móra monográfiám¹ megírásakor jobbra Supka Géza szóbeli tájékoztatására és valószínűsítő bizonyítékokra hivatkoztam. Móra szabadkőműves volta mellett szólt nemcsak az a tény, hogy Móra a Szegedi Napló megszűnése után a Világ-nál, ennél az indulásában, szellemében szabadkőműves lapnál talált otthonra (hiszen a laphoz való csatlakozása idején a szabadkőműves mozgalom formailag és hivatalosan már feloszlott), s nemcsak Kulinyi Zsigmond és a vezető szegedi értelmiség, újságírógárda szabadkőműves orientációja, de Móra István szabadkőműves állásfoglalása is. (Móra István szabadkőműves voltát bizonyítja megjelent inasmunkája, „A köznép lelki tápláléka” is.)² Supka Gézára való hivatkozással közöltem könyvemben, hogy Móra 1911-ben csatlakozott a mozgalomhoz, mégpedig a két szegedi páholy közül a radikálisabb, az 1910-ben alakult Szeged kötelékében.

Tanulmányom nyomdába adása után sikerült az Országos Levéltárban Móra szabadkőműves pályafutásának, kapcsolatainak dokumentumait fellelnem.³ Ezekre könyvemben csak a jegyzetek között utalhattam. Tekintettel azonban a dokumentumok jelentőségére, úgy érzem, a Móra-filológia szempontjából nem haszontalan ezek publikálása.

Móra gondolatvilágának a szabadkőműves szellemiséggel való rokonságára — mivel ez nem tekinthető filológiai bizonyítéknak — ezúttal nem térek ki.

Móra Ferenc szabadkőműves voltának első dokumentuma egy bejegyzés a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy „bejelentett keresők” listáján, ahol az 1911. október 26-ig történt jelentkezések közt szerepel Móra Ferenc 33 éves múzeumőr, aki a Szeged páholyba kérte felvételét.⁴ A bejelentett főlvételek 1911. XII. 13-ig terjedő időszakra vonatkozó listáján Móra Ferenc névvel Diósszilágyi Sámuelével egy oldalon találkozunk.⁵ A felvétel időpontja ezek szerint egybeeshetett az 1910-ben alakult Szeged páholy felavatásának idejével, amelyre a Levéltárban ugyancsak megtalálható jegyzőkönyvek szerint 1911. dec. 2-án került sor a budapesti Nagypáholyház nagyműhelyében.

A szegedi szabadkőműves mozgalom a levéltári dokumentumok és munkatáblák bizonyossága szerint a XIX. század legvégén indult komolyabb fejlődésnek. Az 1870-ben alakult Árpád páholy, amelynek vezetésében Csermelényi Istváné és Enyedy Lukácsé az orosz-lánrész (Ismét Móra szabadkőműves kapcsolatainak egyik láncszeme: Enyedy nemcsak szkm. vezető, de a Napló alapító-főszerkesztője is!), az időnkénti fellendülések ellenére meglehetősen lagymatagon működik, s csak a 80-as évek legvégén, a 90-es évek derekán lendül fel. Ezt a fejlődési szakaszt zárja le 1895-ben a Pulszky Ferenc nagymester végrehajtotta páholyvizsgálat. A szélesebbkörű tevékenységet egyrészt a páholy számbeli növekedése tette lehetővé: míg 1870-ben 12 felavatott és 27 belépett tagot tartottak nyilván, 1895-re ez a szám megtízszereződött. 195 felavatott és 230 belépett tag szerepel a névjegyzékekben. Köztük látható a Szegedi Napló vezérkarának jónéhány tagja, a többi között Kulinyi Zsigmond, Gellér-Mór, Lipcsey Ádám és R. J. is. (Nem nevezik meg, de feltételezhetően a könyvtár- és múzeumi

¹ Bibliotheca, 1958.

² Móra István: *A köznép lelki tápláléka*, Hungária páholy kiadása, é. n.

³ E dokumentumok felkutatásának és közzétételének lehetőségéért ezúton mondok köszönetet az Országos Levéltár munkatársainak, elsősorban *Karsai Eleknek* és *Bekény Istvánnak*, akik a kutatásban segítségemre voltak.

A soron következő idézett dokumentumok az Országos Levéltár feldolgozatlan szabadkőműves gyűjteményének 114. sz. csomójában, munkatáblákban, nyomtatványokban és kéziratos formában találhatóak.

⁴ 4000. sz. XXVI. lap.

⁵ 4852. sz. XXV. lap.

igazgató és Szeged történetírója, Reizner János.) A tisztikar 1887-ben történő újjászervezése után kezdi meg munkáját a Szendrői János vezette irodalmi bizottság is, amelynek valamivel korábbi, alakuló megbeszélésén⁶ Kulinyi Zsigmond tart programadó jelentést. A tervek és jelentések ebből az időszakból főként a páholy szociális és karitatív munkáját ismertetik, terveik közt szerepel rabsegélyező egylet, gyermekmenhely és napközi szervezés, a szegénysorsú diákok segélyezése, a cigánykérdés rendezése, kulturális területen pedig felolvasások szervezése, lapok hozatása, nyelvvédő egyesület létrehozása stb.

Érdekes e dokumentumok mellé állítani a Szeged páholy későbbi tevékenységének néhány ma fellelhető bizonyítékát, — még akkor is, ha tudjuk, hogy az anyag korántsem teljes, s a kialakuló kép a további kutatások során kiegészítésre, esetleg korrekcióra szorul, már csak azért is, hogy világosan lássuk, Móra nem véletlenül, a Szeged megalakulása után csatlakozik a mozgalomhoz.

1912—13-ban a magyarországi páholyok és a nagypáholy között komoly vita bontakozott ki. A nagypáholy a szabadkőművesek alkotmányára való hivatkozással számonkéri egyes páholyok túlságosan politikus tevékenységét, mondván, hogy a mozgalom nem politikai párt és hogy célkitűzéseinek elérését veszélyezteti a napi politikával való túlságos törődés stb. A vitába a Szeged páholy 1912. április 15-én szól bele, hangsúlyozva, hogy a Világ támogatása, a Választójogi Liga szervezése és a Reformklub népszerűsítése nem áll ellentétben a szabadkőművesség programjával, sőt ellenkezőleg: „Nagyon szomorú szerepre vállalkoznak ama testvéreink, akik napjaink égető kérdéseinek, — a választójognak küzdelmében a szabadkőművesség kezét meg akarnák kötni. Ez valóságos összejátszás volna az ellenséggel.” S hogy a páholy e küzdelemben valóban nem is akármilyen részt vállal, bizonyítja a többi között, hogy elküldi a többi páholyoknak és szabadkőműves testvéreknek a szegedi Választójogi Liga kiáltványát, amely a polgárokat szólítja fel, hogy segítsék a sztrájkoló munkások családját, vegyék magukhoz gyermekeiket, mert a polgárság és munkásság küzdelme azonos célokért folyik, s a terhek nagyobb részét a munkásosztály viseli. Az együttérzésnek az anyagi juttatás formájában történő kifejezésére ez nem is az első eset, de míg 1912-ben csak egy-egy egyszerű páholytag (dr. Gerő Géza, makói ügyvéd) javasolta, hogy a Szeged páholy küldjön bizonyos összeget, a Népszava kiadóhivatalán keresztül a Vörös Csütörtök áldozatainak felsegítésére, — most már a páholy intézményesen szervezi a polgárok szolidaritás-kifejezését. A továbbított pénzadomány összegénél (600 Ft) sokkal jelentősebb a felhívásnak az a megállapítása, amely szerint „Jelen pillanatban csupán a szervezett munkásság az a hatalom, amely a szuronyokkal körülbástyázott önkényuralommal szemben gyors siker reményével veheti föl a harcot . . . ” A szabadkőművességnek a választójog kiterjesztéséért vívott küzdelmében Móra Ferenc is résztvett. A páholy-gyűjtemény kéziratos anyagában szerepel Mórának egy kézírata, amelyben felkérésre (feltételezhetően a készülő jegyzőkönyv számára) ismerteti Várady Zsigmondnak „Adalékok a választójog reformjához” c. könyvről (1911) tartott előadását. Ebben Móra a kötet szerzőjére való hivatkozással, és azzal egyetértésben leszögezi, hogy az 1874. évi XXXIII-as törvénycikk egészében elavult, s hogy „választójogunkat nem lehet foltozni, mert a szövet mindenütt utánaszakad a foltnak, hanem elvetvén mai alapelveit, az egyenlőtlen vagyoni cenzust, a nyílt szavazást, s a nagy tömegeknek választóközpontokba való összehozását, egészen új alapokra kell fektetni.” (Ugyanitt ígéri Móra, hogy a könyvet profán lapban is ismerteti, s lábjegyzetben utal rá, hogy ez a Szegedi Napló (év nincs!) I. 26-i számában megtörtént.)

Móra szabadkőműves munkájáról 1912. okt. 13-áról kelt az első dokumentum. (Érdektelen levél, melyben megnövekedett profán elfoglaltságára való tekintettel halasztást kér valamilyen meg nem nevezett feladat végrehajtására.) 1913-ból viszont már számos dokumentumot találtam.

Az 1913. jan. 8-i tisztikari értekezlet határozza el Móra Ferenc legény „mesterré” emelését, s III. 4-én küldik le mesteri okmányát Budapestről a páholyoknak. Itt szerepel a Szeged páholy munkatáblájában Móra Ferenc szónok testvér neve, mint a márc. 3-i ülés előadójaé, ahol Dettre János, Hollós József és Diósszilágyi Sámuel jelenlétében (később valamennyien Móra jó barátai, Diósszilágyi Sámuel orvosa és bizalmasa) köszönti Kőhegyi Lajost fő-mesterré avatása alkalmából. Áprilisban Móra „Egészséges jótékonyosság” címen tart munkát, s előadásában felveti a nyomor elleni harc legalkalmasabb módját, a szegedi karitatív egyesületek egyesítésének gondolatát.⁷ Ugyanez év őszén Hollós József betérjeszti a páholy programját, amelyben szerepel a többi között egy krajcáros napilap létesítése is. A szerkesztői állásra dr. Szőri József és Móra neve kerül szóba. Mindez azonban csak terv marad, hiszen Móra ugyanebben az időszakban már a Szegedi Napló élére került. Ez alkalomból a páholy részé-

⁶ 1886. júl. 29.

⁷ 1913. ápr. 21.

ről Csányi Sándor főmester üdvözölte Mórát, s ő tolmácsolta a testvérek jókívánságait „az emberiség javára kifejtendő nehéz munkájához.”⁸ Két művészi szempontból jelentéktelen, de dokumentumként érdekes Móra verset is közöl a páholy munkatáblája. Az első a páholy XVII. számú nővér munkáján hangzott el s címe „Lánc.”⁹

„A templom zárul, ite missa est!
Mert templom ez, bár nincs rajta kereszt.
Ki nem lakik a tömjénfüst között,
Ki az oltárról rég kiköltözött
S az emberszívben vett lakóhelyet:
A mi egy istenünk: a szeretet.

A templom zárul, ite missa est!
Egy kis ministráns csengettyűzi ezt.
Álomvizeknek csónakosa én,
Ki itt az ígért révet meglelém,
S miknek piros kendője integet,
Ki új hajnalok harsonása lett.

A templom zárul, ite missa est!
Ám nyomtalan ne szálljon el az est,
Szedjétek össze hulló tollait,
Miket egy tiszta óra szórt el itt,
Vigyétek haza egy-egy sugarát, —
Hadd derengje be künn az éjtszakát⁵”

A költemény szövege alatt a jegyzőkönyv vezetőjének, — ideillőbb terminológiájával: az „építészeti rajzolat” szerzőjének, — megjegyzése: „Ez a költemény mély nyomot hagyott az összes jelenlevők lelkében, úgy hogy egy feledhetetlen szép este emlékéket vitték magukkal.” Kegyeletsértés lenne e költemény esztétikai mérlegelése, s méginkább ez a következő alkalmi versikénél, amelyet Móra a páholy új helyiségének felavatására írt.¹⁰ De dokumentumként még ezt is érdemes kiásni a feledés sírjából:

„Királyi ház ez pompával tele
Mi régi szívünk hoztuk el bele,
De szívünk benne új szándék teli
Ne ő nekünk, mi adjunk fényt neki.”

Irodalomtörténeti vonatkozásban teljességgel érdektelennek érzem, s csak a viszonylagos teljesség kedvéért említem, hogy 1913 végéről, 1914 elejéről vaskos iratesomó szerepel a páholy iratai között: Somlyódy István testvér állítólagos indiszkrécioja miatt megindított fegyelmi ügyének dokumentumai. A nyomozás akörül folyik, vajon elárulta-e Somlyódy a törvényhatósági bizottsági választásoknál a szabadkőművesség érdekeit. A nyomozást a páholy részéről Móra Ferenc vezeti. (A páholy közéleti szerepének megítélése szempontjából ez az ügy annál jelentősebb. Világosan megmutatja, hogy Szigyártó Albertnek „A szabadkőműves szempontok érvényesítése a közügyekben” című előadása, s azt követő vita felszólalásai¹¹ nem pusztába kiáltott szóként hangzottak el, a páholytagok aktívan tevékenykedtek e célok végrehajtása érdekében. A törvényhatósági választások előtt például a Szeged és az Árpád páholy közös bizottságot küldött ki, majd páholyközi értekezletet szervezett, amelyen a testvérek kerületenként, külön-külön is állást foglaltak a klerikális képviselők kizorítása érdekében. Az indiszkrécio — amely egyébként a 9 pontos szabadkőműves fogadalom szövegébe és szellemébe ütköző vétek — a vád szerint az volt, hogy Somlyódy ezt a bizalmas határozatot az ellenfelek, a hivatalos, klerikális jelöltek és támogatóik tudomására hozta.)

1914 elejéről való Mórának igen érdekes szabadkőműves hitvallása, amely többé-kevésbé kulcsot ad ahhoz is, mi vonzotta őt a szabadkőművesség táborába. Ez a hitvallás voltaképpen egy beszédének a munkatáblában közölt gondolatmenete (tehát nem szó szerinti szöveg!) A beszédet a páholy három új tagjának felvétele alkalmából tartotta, amikor is az új testvérek közt szerepelt fiatalabb barátja, Domokos László is, akinek a „Magyar impe-

⁸ 1913. okt. 17.

⁹ A munkatábla szerint 1913. márc. 16-án, de feltételezhetően a keltezésben elírás van, s a helyes dátum: 1913. jún. 16.

¹⁰ 1913. okt. 17.

¹¹ 1912. febr. 4.

rializmus” című könyvről korábban Móra nagy lelkesedéssel szólt, s akinek most, a szabadkőművességben mentora lett. „A szabadkőművesség lelkiereje halhatatlan jóságában, mély életében, belső szépségében van — mondotta Móra. — Ez ősi elvekre épített transzcendentális fölfogás nincs ellentétben gyakorlati céljainkkal. A szabadkőművesség atmoszférája nem ismeri a hazugságot. Törvényünk: sisak alatt is lásson a szabadkőműves könnyet, pajzs alatt is érezze a szív dobogását. A szabadkőművesség az emberi boldogságért van. Legyetek hűséges katonák.”¹²

Ugyancsak új tagok üdvözlésére írta a következő érdekes és háborúellenességében egyértelműen radikális beszédét, amelynek gondolatmenetét így idézi a munkatábla: „Sok mindent nem tudunk. Ki okozta a világégest, ki érte felelős? Ki akarta? Tán az emberiség lelkében felgyülemlt erők kaotikus halmaza?! Egy nagy jajkiáltás az egész világot De a háborút nem akarta senki. — Senkinek sem kellett és mégis megvan, — de akkor ez a társadalom alapjában hibás s ezt kell újra teremtenünk. Erre a nagy újraalkotó szabadkőműves munkára hívja fel az új testvéreket.”¹³

Rendkívül érdekes az 1918—19-es anyag is. Február elejéről való az első dokumentum, amely akkor már helyettes főmester Móra tisztikari taggá választására utal. Móra ugyanis nagy elfoglaltságára való tekintettel kéri, hogy „bármennyire megtisztelő is a testvérek bizalma, ne vegyetek be a tisztikarba henye tagnak.” Ugyanakkor, amikor e kérését a tagság méltányolja, helyettes főmesteri rangjában a fogadalom letétele¹⁴ után megerősítik.¹⁵

A forradalom októberében, a tisztikar választása alkalmával, de még az események kiborbanása előtt Szigyártó Albert főmester beszédét tart a páholyban a kultúra védelme, a közoktatás megreformálása, a közegészségügy államosítása érdekében, s követeli a politikai jogok kiterjesztését minden dolgozó számára. Az egyre rettenetesebb drágaság leküzdésére felveti, hogy „kommunizálni kell a közüzemeket és hatósági üzemek útján irányítani az élelmi piac áralakulását.” A testvérektől egyértelműen és határozottan megköveteli minden progresszív irányú mozgalom támogatását. Világos ezekután, hogy a páholy vezetősége és tagsága magáénak vallja az októberi polgári forradalmat, s körülbelül a radikális párttal egy platformon hajlandó annak támogatására. Mórának a Szegedi Nemzeti Tanács megalakulása során kifejtett munkájáért (Hollós Józseffel együtt) a páholy külön köszönetét fejezi ki. Az események gyorsulásának időszakából Móra szabadkőműves ténykedéséről nincsenek adataink, a következő dokumentum már a proletárforradalom szegedi hatalomvesztése utáni időszakból, 1919 májusából való. Ekkor a Szegedi Naplótól való visszavonulással egyidőben a következő levelet intézi Szigyártó Alberthez, a páholy főmesteréhez:

„Főmester testvér, kedves Bátyám, valószínűleg méltóztattál olvasni a *Szegedi Napló* tegnapi számát, amelyben bejelentem, hogy hazaárulásom konzekvenciáit levonom és a szegedi közélettől, amelyben eddig se túlságosan tolongtam, teljesen és végleg visszavonulok. Nem a terrornak engedek, mert szegyetlen nyílt terrorral személyem felé még senki sem közeledett, — de rosszabb a lappangó, ellenséges indulat, s ez elől térek ki én, aki csak nyílt és őszinte tudok lenni jóban, rosszban.

Tegnap megváltam a Szegedi Naplótól, ma *kursem kell tőled is a páholy tisztikarától a testvéri közösségből való kibocsátásomat*. Nem hiszem ugyan, hogy éppen a világozság fiai közt akadnának értelmetlen emberek, akik elítélnék engem, mert egy zord hangú figyelmeztetéssel tényleg elejét vettem annak, hogy Szegedet elöntse a tűz, de lehetnek tájékozatlanok, s a helyzet mindkét esetben egyformán feszélyező lenne mindnyájunkra nézve.

Testvéreim, bocsássatok el békében, — ezt tiszta és nyugodt szívvel kérem tőletek. Anyagi kötelezettségem a páhollyal szemben úgy tudom nincs, s normális tartozásom lapját is tehermentesnek érzem. Akarattal soha meg nem bántottam egyiketeket sem, a páholy ellen infidelitást el nem követtem, s amennyiben az én nyomorult rabéletem (?) engedte, minden parancsnak engedelmeskedtem. Méltóztassatok megengedni, hogy ezuttal a magam önrzete parancsának engedelmeskedjem, amikor önkéntes száműzetésbe menve a szegedi közéletből, fedezést kérek a páholytól is, amelynek szeretete annyi éven át melengetett, — úgy hogy utolsó szavam hozzátok csak a hálálé lehet.

Szeged, 1919. május 9.

Móra Ferenc¹⁶

¹² 1914. jan. 6.

¹³ 1917. dec. 17.

¹⁴ 1918. febr. 3.

¹⁵ 1918. febr. 7.

¹⁶ Móra kiemelései.

¹⁷ Móra itt „Memento” c., a Szegedi Napló 1919. ápr. 1-i számában megjelent híres cikkére utal, amelyben Lyon példájára hivatkozva azt tanácsolta a polgárságnak, hogy egyezzen ki a hatalomra jutott munkásosztállyal, s állástfoglalj a proletariátus „istenien emberséges” diktatúrája mellett.

¹⁸ Ezt az ismeretlen négy oldalas kézzel írott levelet ugyancsak a 114. sz. szabadkőműves gyűjteményben találtam. A borítékra Móra a következőket írta: „Szigyártó Albert tanár úrnak magán ügyben, saját kezébe”.

Mórának ezt a levelét 1919. június 19-én tárgyalja a páholy. Ekkor vetik fel, hogy tisztségéről lemondott, s helyébe új helyettes főmestert kell választani. Egyetlen szűkszavú utalás közli a továbbiakban, hogy a szeptember 16-i ülésen (ez volt a páholy utolsó ismert összejövetele) felolvasásra került a „Móra Ferenc testvér ügyében megtartott bűnvádi eljárásról szóló jegyzőkönyv és ítélet.”

Ezen az ülésen Szigyártó Albert és páholytársai közt éleshangú vita robbant ki a szabadkőművességnek a háború és forradalmak alatti magatartására vonatkozóan. A nézetek összecsapásában szóhoz jutnak az egyértelműen antibolsevista, sőt szakszervezet- és proletár-ellenes hangok, s a munkásosztállyal békülni szándékozó, pacifistább nézetek is. Van, aki az egykori „vörösek”, van, aki a „fehér terror” kárhóztatja, de egységes plattformra már nem jutnak. A szabadkőművesség legális élete a forradalom bukása után végetért. Móra további szabadkőműves kapcsolataira vonatkozóan írásos dokumentumot nem találtam. Alapos okunk van rá, hogy — éppen a Világnál betöltött vezető szerepe, és Supka Gézával való szoros barátsága alapján — feltételezzük, hogy a kapcsolat a mozgalom legalitásának elvesztése után nem szűnt meg, s vannak, akik Mórát Budapesten látták is a Cobden páholy titkos összejöveteleinek egyikén-másikán. Ennek bizonyítása azonban még további kutató-munkát igényel.

HEVESI JÓZSEF

MÓRA FERENC SZABADKŐMŰVES BESZÉDEI*

Véletlennek köszönhető az, hogy Móra Ferenc szabadkőműves beszédeinek kéziratai fennmaradtak, előkerültek, elkerülték a pusztulást. Makulatura közt találtam rá.

Az 1910-es években Szegeden két szabadkőműves páholy működött. Az egyik az „Árpád”, a másik a „Szeged” páholy volt. Ez utóbbinak volt tagja Móra Ferenc. A páholy anyakönyvi adatait Csongor Győző szegedi muzeológusnak köszönhetem. Az anyakönyv bejegyzése szerint: No. 31. Móra Ferenc, Kiskunfélegyházán szül. 1879. jul. 19. Nős, egy gyermekes, könyvtár- és múzeumi őr, író. Lakhelye Szeged. Kezesének neve Dr. Engel Mór. Felvételenek napja: 1911. nov. 27. legényfok: 1913. jan. 13. mesterfok: 1913. jan. 20.

Érdemes megemlíteni, hogy a No. 32. Hollós József orvos, aki a proletárdiktatura idején kiemelkedő szerepet játszott, majd emigrációba kényszerült. A kezes, Dr. Engel Mór ismert szegedi ügyvéd volt, akit 1910. márc. 5-én igazoltak át az „Árpád” páholyból, mint a „Szeged” páholy egyik alapító tagját. Móra bátyja, István, 1900-tól a budapesti, „Hungária” páholy tagja volt.

Az első világháború elején a szabadkőműves páholyok működését betiltották. Szervezeti életük három és fél évi kényszerű szünet után újra megindult 1917 második felében. Az előkerült beszédek ebből, és a következő évből valók. Móra mint író ember, a kortársak állítása szerint gyakran tartott avató- és lánc- (gyűlést bezáró) beszédeket. A szertartások oktatója is volt. Az ilyen természetű beszédek azonban nem kerültek nyilvánosságra. A Kelet-ben, a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy hivatalos közlönyének XXV. (XXXVIII.) évfolyamában (1913. jan. 1. szám) találjuk egyik versét, amit talán nem felesleges közölni.

L á n c b a n.

Mitől az emberszív oly rég remeg,
Bár útban van felénk a fürgeteg,
Röpködve bős süvöltözés között,
Mint óriás sas, a világ fölött,
Ártatlanokra vetve rémes árnyát:
Bűn és erőszak csattogtatja szárnyát.

Lent a földön nincs se virág se dal,
Fent a menyég fekete ravatal;
Vért és könnyüket hullató setét

*A publikációt Hevesi Józsefné Dózsa Magdolna a Szegedi Egyetemi Könyvtár tud. főmunkatársa készítette elő.